

Т.М. Шарова

ВАСИЛЬ БОНДАР: КАТЕГОРІЯ ЧАСУ ЯК ДОМІНАНТНИЙ СТРУКТУРАНТ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Категорія часу як своєрідне явище художньо-словесної творчості сьогодні отримала вже досить різнобічне висвітлення. Проте, як засвідчує досвід найновіших студій на матеріалі української літератури власне теоретичні аспекти цього феномену найменше розроблені. Чимало вчених просто уникали з'ясування теоретичних проблем, ігноруючи будь-які особливості лірики, прозових творів і висвітлюючи їх конкретні зразки винятково в історико-літературній перспективі. Тож досі залишається невизначеною категорія часу як домінантний елемент поетичної творчості українських письменників.

По-різному складаються взаємини письменника зі своїм часом. Вони можуть мінятися протягом життя. Час, у якому живе людина і який вона прагне зупинити у творі, мінливий і в широкому історичному розумінні, і в плані однієї конкретної людської долі. Масштаб письменника, звичайно, визначається його здатністю об'єктивно, правдиво відбивати свою добу, а це неможливо без його самоусвідомлення в часі, без виробленого ставлення до нього. Різний ступінь чутливості до своєї епохи, часу виявляють різні письменники, при цьому чималу роль відіграє стабільність їхніх творчих і життєвих принципів, поглядів, переконань. Дослідження цього процесу в часі дає змогу побачити, як відтворює література місце особи в радянському суспільстві на різних етапах його історії, взаємозв'язок людини з людиною, із колективом, матеріальним світом, із зовнішнім середовищем [21, с.118].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У контексті українського літературознавства творчість Василя Бондаря неодноразово досліджували Іван Багмут, Володимир Добровольський, Андрій Чернишов, Наталія Черченко, Юрій Безхутрий, Зинаїда Голубева, Микола Шаповал, Володимир Брюгген, Григорій Гельфандбейн, Микола Шатілов та інші. Архівні матеріали засвідчують, що фронтовиками Василя Бондаря були: Сергій Мушник, Микола Шаповал, Іван Багмут, Володимир Добровольський, Ігор Муратов, Андрій Платонов та інші.

Дослідники поезики антивоєнних творів Василя Бондаря (М. Шаповал, В. Брюгген, З. Голубева, Г. Гельфандбейн) переконливо стверджують, що письменник був талановитим майстром художнього слова, який зумів створити зразки різних жанрів з різними ознаками і передати всю глибину людської трагедії на війні, у концтаборах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Маючи за мету нашого дослідження створення цілісної картини життя і творчості Василя Бондаря, з'ясування категорії часу як домінантного структуранта поетичної творчості письменника, ми вважаємо доцільним залучення в статті фактів біографії митця, спогадів його сучасників, колег, друзів. Для дослідника такі деталі є незамінними, є достовірним і не раз єдиним джерелом для з'ясування тієї духовної атмосфери, яка породила митця, формувала його свідомість, його моральні основи, ставала генеалогією таланту.

Реалізація заявленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідити характер художнього осмислення категорії часу в українській прозі ХХ ст. на тлі літературних тенденцій; з'ясувати поетичну інтенційність складників корелятивів “людина-війна” та “людина-зброя” у творах Василя Бондаря; визначити концепт категорії часу як домінантного структуранта поетичної творчості письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кожен поет має свою долю. В одного вона більш щаслива, “ходить полем, колоски збирає”, як сказав Т. Шевченко, в іншого – терпелива, в третього – рівна, без особливих зльотів, але й без особливих спадів. Але які б ці долі не були різні, якими б путівцями не йшов поет до своєї стелі, – мету він ставить нелегку: виповнитися колосом, дати людям добре зерно [22, с. 16]. Тому, саме у творах шістдесятників передана не тільки достовірність деталей, цупко збережена дитячою пам'яттю, а й загальна атмосфера села і міста, атмосфера тривоги, надії, боротьби.

Основним об'єктом творчості молодих поетів, які голосно заявили про себе на початку 60-х років, була людина як неповторна особистість [12, с. 8]. Особистісне начало їхньої творчості утверджувалося не як культ індивідууму, а як протест проти зведення особи до ролі гвинтика в механізмі державної машини. Вони стали на захист особистісного, “внутрішнього” виміру, утвердження абсолютної вартості цього виміру, послідовно протиставленого риторичній порожнечі і брутально нав'язаним псевдовартостям “зовнішнього” виміру, що не підлягали ні критиці, ні аналізу.

Поезія шістдесятників стає основним естетичним носієм енергії “я” та його збунтованої іпостасі. Це позначається і на світоглядній переорієнтації прозових текстів. Так, наприклад, у поетичних творах харківських письменників звучать громадянські мотиви. Праця, любов до природи тісно переплелися в їх віршах, кожна думка несе в собі ваговитий ідейний заряд, слово стріляє в ціль, вчить людей нових істин [22, с. 16-17]. Емблематично, що М. Наєнко визначає домінанту шістдесятництва не як ідеологічну, а як насамперед естетичну: шістдесятники прийшли в літературу на хвилі саме ліризму, що пройняла всю світову поезію після війни. Вони повертали душу літературі, захарашеної до того казенщиною соцреалізму [17, с. 532].

Принадно відзначимо те, що харківські молоді поети, досить ґрунтовно обізнані з засадами версифікації, в міру своїх здібностей і формальних

можливостей прагнуть у творчості неповторності, свіжості. Прагнучи новаторства вони не переступають тих меж, за якими втрачається логіка; не відходять у поетичних шуканнях від родючого ґрунту традицій, без якого на загал неможливе корисне сприйняття літератури й мистецтва як категорій реальних [1, с. 52]. Ліричний герой багатьох поетів, попри всю відмінність індивідуальної вдачі й особистого досвіду, зливається в нашій уяві в єдиний і величний образ радянської людини-трудівника, борця, першовідкривача, людини героїчного гарту і високої душевної краси [7, с. 69].

Значною творчою стабільністю позначений літературний шлях харківського письменника Василя Бондаря. Його формували й загартовували трудова й завзята юність, суворий досвід фронтових доріг, самовіддане служіння чесному, правдивому слову. Виявом такої стабільності є постійна й тонка чутливість письменника до змін у народному житті, у психології сучасників, до вимог і запитів історичного часу – вони ж зазнавали змін і розвитку впродовж десятиріч; незмінна настроєність на повну творчу самовіддачу, на серйозність художницького пошуку, який іде від живої реальності, а не слідами чужих відкриттів чи схематичних настанов; постійна відкритість душі письменника для добра й діяння, для нових знань і вражень; постійна готовність учитися в життя; незмінна справа істини [8, с. 181-186].

Велику вагу в самоствердженні Василя Бондаря як поета мала його щира дружба з Іваном Варганом, Ігорем Муратовим, Василем Мисиком. Ці троє митців у 50-70-х роках склали “одне з найяскравіших сузір’їв української поезії”, і завдяки їм “достоту зрусифікований Харків був о тій порі, либонь, другою після Києва поетичною столицею України” [9, с. 179]. Особистісного виміру творчість Василя Бондаря набуває саме через, словами дослідників, “принципову біографічність” поета. Так, І. Муратов наголошує на тому, що: “Вірші Василя Бондаря автобіографічні у глибокому, психологічному розумінні слова. Біографічна достеменність надає його поезії тієї непідробної щирості, яку б не змогли б замінити ні талановито придумані деталі, ні найефективніші ліричні пасажі – одне слово, ні що, крім оголеного до сповіді, неприкрашеного і непідробного “Я”, що народилося в муках і вийшло на ліричну трибуну” [16, с. 33].

Василь Бондар як художник слова почав свою літературну діяльність з поезії. Поетичність стала серцевиною прози письменника. Ліризмом пройняті її зміст і форма – характери, пейзажі, мова, композиція, авторські відступи. “Зв’язок часів”, планетарність мислення, масштабність бачення світу й людини – прикметні риси індивідуального стилю письменника. Творчість Василя Бондаря позначена також філософічністю, поліфонізмом, поетизацією прекрасного в житті людини. Досліджуючи внутрішній світ сучасника, письменник роздумує над людською сутністю, над такими вічними категоріями, як добро і зло, честь і безчестя, духовність і бездуховність, совість і справедливість. Він прагне відтворити драматизм протиборства добра і зла.

Основними змістовними пластами творчості Василя Бондаря були: історія (пам'ять, зв'язок часів); творчість (висота моральних критеріїв митця, його відповідальність, сила духу, самопожертвність); природа (гармонія – дисгармонія людини і природи, їх наслідки); любов (кохання як осяяння душі, дотик до вічності, свято душі й мука).

Поезія Василя Бондаря – досить оригінальне явище в сучасній українській поезії. Автор привертав до себе увагу як читачів, про що свідчать численні листи до поета, так і критики. Так, у журналі “Прапор” 1962 року, з'являється поема у віршах Василя Бондаря “Остання ніч” присвячена Івану Виргану. В цих спогадах переплелися і факти з життя поета-земляка, і спогади автора про свої зустрічі та розмови із ним, і безпосередні враження від прочитаних віршів, поєднані з літературознавчим аналізом. З великою пошаною до старшого колеги згадує Василь Бондар безсмертне слово Кобзареве:

Душею не бідніти ні на мить!..

Я все одно: встаю і починаю

Нове життя!.. [3, с. 79].

В одному з діалогів з В.Бровченком Василь Бондар зазначає про своє розуміння особистості поета, його життя, проекції постаті автора на творчість: “Що б там не говорили, а особа письменника, його справи, його поведінка й життєва позиція є іншою стороною його творчості, тісно зв'язаною з усім, що він пише. Я не уявляю собі гарного поета, який водночас був би пристосованцем чи людиною безпринципною. Я не уявляю собі лірика, який був би в житті сухою, нездатною на високі почуття людиною” [5, с. 11-12]. Василь Бондар послідовно обстоює образ митця, смислом існування якого є утвердження кращих людських рис, причому не тільки в творчості, а й у житті.

Говорячи про поезію Василя Бондаря більшість дослідників відзначає її публіцистичну пристрасність, полемічність, громадянський пафос. Основну поетичну рису митця можна визначити як дух неспокою. Так, М. Ільницький пише: “У 60-ті роки, зокрема в першій половині, поезія утверджувала пафос прямим гаслом, була сповнена прагнення засвідчити його проголосити, обнародувати. Це був благородний гуманістичний пафос...” [14, с. 39].

Упродовж свого життя Василь Бондар виступає як цілком певно окреслена літературна й людська особистість. Більше того: є імена, які “прокреслюються” крізь довгі часові межі й ніби самі карбують певні віхи на звивистих і мінливих літературних шляхах, що ними йде стільки різного люду. Василь Бондар – одне із таких імен.

У поетичних творах Василя Бондаря відчутна і юнацька мрійливість, і здатність до ліричного переживання, і спалах щирих почуттів, і вимогливий смак до слова, і закоханість у рідний край, що диктує часом рядки стримані, точні, емоційно виснажені тощо [15, с. 68].

Поезія Василя Бондаря вельми різноголоса. З пристрасною силою й послідовністю письменник прагне виробити й утвердити своє коло художніх

засобів, свій погляд на світ, виявляючи чутливість до нюансів живого народного слова. Високе розуміння поетичної гармонії, що народжується в єдності різних сил, гнучку й барвисту художню фантазію [7, с. 69]. У поезії Василя Бондаря категорія сумління набуває особливо виразного звучання: совість “тривожить ночами”, стоїть поряд “скромним секундатном”. Сумління не є дидактичним імперативом, заклик до абстрактного добра. Воно є необхідним шляхом до самого себе, виявом автентичної природи особистості. Але тягар свободи важкий, і витримати його на свої плечах може лише свідомо свого вибору і своєї відповідальності за цей вибір особистість. Це своєрідний заклик не лише до творчості, а й до всього життя поета [13, с. 19].

Є. Сверстюк серед ознак, притаманних речникам цього часу, на перше місце ставить “юний ідеалізм, який просвітлює, підносить і єднає”, на друге – “шукування правди і чесної позиції”... [19, с. 264]. У цьому контексті, на нашу думку, буде доречним навести спогади про Василя Бондаря його колег. Р. Полонський пише, що, перебуваючи в Києві, не було жодної розмови, особливо з поетами, де б не згадували і про Василя Бондаря, Ігоря Муратова, Івана Багмута, “наче про людей свого часу...” [20, с. 123].

Ліричний герой поета наділений надзвичайно тонким і вразливим відчуттям часового плину, він точно й безжально фіксує переміни, що їх досвід накладає на людську особистість:

Як учора сніговиця біла
Білими снігами звідусіль,
А сьогодні навхрест прострочила
Кучугури молода крапіль [4, с. 69].

Дещо підвищена оцінка свого “Я” у Василя Бондаря. Він намагається виправити минулі помилки, можливо, на деякий час повернутися у минуле:

Вродливим я, друзі, ніколи не був,
Дівчата ж мене любили... [6, с. 19].

Важливо усвідомити плинність кожної миті, але ще важливіше найповніше, якнайінтенсивніше наситити кожен цю скороминущу мить діянням, виправдати своє перебування на землі. [11, с. 75]. Мотив нестримності часового плину чи не найвиразніше виявився у поезіях про кохання. Можна виділити такі аспекти цього мотиву, які забезпечують єдність творів цього плану: туга за коханням виступає як вияв туги за молодістю вплітаючись знову ж таки в тему часоплину; нарешті в темі кохання бачимо найбільшу наближеність до природи, до таємниць вічного оновлення й погасання [10, с. 114].

Щирість, задушевність, яскрава, емоційно наснажена образність, звернення до найсокровенніших людських почуттів – основні риси поетичної спадщини Василя Бондаря. Боротьба й кохання, ці, здавалось би, непокєднувані поняття, стали лейтмотивом творчості поета. Він намагався досягнути складності та неоднозначності епохи, сучасником якої був, завжди залишаючись людиною.

Отже, впродовж усієї творчості Василь Бондар послідовно тримається певного світу тем, ідей, образів. Його поезія – пошук. Шукаючи відповіді на

пекучі питання буття і людину в ньому, поет відкриває для себе прості закони духовності – ті “відомі істини”, які тільки на поверховий погляд видаються відкритими, а насправді, їх завжди наново відкривають для себе і кожна окрема людина, і суспільство в цілому.

Стосунки письменника з часом найпевніше перевіряє сам час, зберігаючи нетлінно свіжі і давно написані книжки. Плідна діяльність Василя Бондаря давала новий привід для роздумів про еволюцію його письменницького мислення й літературної майстерності. Творча палітра Василя Бондаря збагачувалася новими барвами, письменник виявляє більший нахил до ліричної медитації, до розшифрування природних стимулів думки й дій героїв, до строгого малюнка слова [8, с. 186-187].

Життя кращих поетів минулого й сучасного довело: шлях поета, позначений творами, що набули свого неповторного голосу й загартувалися в боротьбі за щастя людське, а водночас у не розривному єднанні з найінтимнішими сторонами поетової душі, не може бути безслідним [2, с. 99].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Творчість Василя Бондаря була самобутнім явищем в українській літературі. Його поезії відзначилися злободенною тематикою, непримиренністю до кривди, справжньою народністю, глибоким патріотизмом. Усіх їх об'єднує любов до своєї Батьківщини і народу, прагнення бачити свою Вітчизну вільною, незалежною. Будучи винятково чесною, глибоко порядною людиною, для якої правда – найвища цінність, він у своїх творах гнівно викривав нищих і убогих духом підлабузників, брехунів, що забули про честь і совість. Кожен твір письменника – визначна подія у літературному житті країни.

Творчість Василя Бондаря синтезувала основні засади шістдесятництва крізь призму індивідуального світогляду: його поезія сповнена гуманістичного пафосу і глибоко лірична. Л. Новиченко слушно відзначив, що твори Василя Бондаря “стали приналежністю всього нашого духовного й громадянського життя в ці десятиріччя, фрагментами його історії і водночас тією діяльною художньою системою в його поступальному розвитку, бути якою здатне лише справді передове й досконале мистецтво”. У полі зору письменника, – зазначає Л.Новиченко – безліч складних питань, які не мають значного рішення перше за все тому, що вони – животрепетні, хвилюючі, сьогоденні, породжені тривогами і болями нашого неспокійного і бентежного часу [18, с. 18].

Творчість Василя Бондаря увібрала в себе той спектр гуманістичної, вселюдської проблематики, яку піднімали й освоювали шістдесятники, намагаючись творити культуру на противагу антикультурі, продукуючої тоталітаризмом. Поет, увиразнюючи в своїй творчості найважливіші духовно-інтелектуальні шукання сучасності, дає об'ємне зображення світу і людини в ньому. Не приймаючи психології митецького ескапізму, він обстоює принципи художнього реалізму, утвердження в житті гуманістичних ідеалів, прагне служити істині, загальнолюдським цінностям.

Література:

1. Багмут І. Пошуки, здобутки, поразки / І. Багмут // Прапор. – 1970. – № 6. – С. 52.
2. Радощі і труднощі поетичної творчості / І. Багмут // Прапор. – 1970. – № 4. – С. 99 – 103.
3. Бондар В. Остання ніч... / В. Бондар // Прапор. – 1962. – № 2. – С. 79.
4. Бондар В. Маки на дроту : [поезії] / В. Бондар. – Харків, 1959. – 87 с.
5. Бондар В. Бути чесним перед собою і читачем / В.Бондар, В. Бровченко // Вітчизна. – 2006. – №11– 12. – С. 11–12. – (Діалог письменників перед ювілеєм).
6. Бондар В. Ми йдемо далі : [поезії] / В. Бондар. – Харків, – 1967. – С. 19.
7. Брюгген В. Дар чесного серця (про поетичні новинки 1963 р.) / В. Брюгген // Прапор. – 1964. – № 5. – С. 69.
8. Брюгген В. Письменник і час / В.Брюгген // Вітчизна. – 1997. – № 11. – С. 181–187.
9. Гельфандбейн Г. Позивні дружби / Г.Гельфандбейн // Прапор. – 1987. – № 1. – С.179.
10. Гельфандбейн Г. Нотатки про композицію ліричного вірша / Г.Гельфандбейн // Прапор. – 1959. – № 4. – С. 114.
11. Зборовська Н. Шістдесятники / Н.Зборовська // Слово і час. – 1999. – №1. – С.75.
12. Ільницький М. Поезія останнього десятиріччя : Традиції і новаторство // Радянське літературознавство. – 1983. – №2. – С.8.
13. Ільницький М. У вимірах часу / М.Ільницький. – К., 1988. – С.19. – (Літературно-критичні статті).
14. Ільницький М. Нотатки про поезію/ М.Ільницький // Радянське літературознавство. – 1981. – №5. – С.39.
15. Літературна Харківщина : довідник / [за заг. ред. М.Ф.Гетьманця]. – Х. : Майдан, 1995. – С. 68.
16. Муратов І. Турнір літоб'єднань /І.Муратов // Прапор. – 1963. – № 1. – С. 33.
17. Наєнко М. Ситуація в науці про літературу 90-х : здобутки і перспективи / М. Наєнко. – К., 2001. – С.521-542. – (Українське слово : в 4 кн. / М.Наєнко; кн. 4).
18. Новиченко Л. Из потока 1960-го / Леонід Новиченко // Дружба народів. – 1960. – № 11. – С. 18-24.
19. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід / Є.Сверстюк. – К., 2001. – С.27; С.262-271. – (Українське слово : в 4 кн. / Є.Сверстюк ; кн. 4).
20. Сіренко В. Іван Багмут і діти / В.Сіренко // Прапор. – 1978. – № 6. – С. 123.
21. Черченко Н. Головна тема радянської літератури / Наталя Черченко // Прапор, 1980. – № 11. – С. 118.
22. Шаповал М. Слово про двох поетів / Микола Шаповал // Прапор. – 1970. – № 10. – С. 16 – 17.

Анотація

Тетяна Шарова Василь Бондар: категорія часу як доміантний структурант поетичної творчості письменника

У статті зосереджується увага на з'ясуванні категорії часу як доміантного структуранта поетичної творчості Василя Бондаря, визначається об'єктивне уявлення письменника про світоглядні цінності, художньо-естетичні уподобання, творчу індивідуальність тощо; визначається тематика, проблематика творчості письменника, окреслюється коло його творчих інтересів.

Ключові слова: автобіографічні твори, категорія часу, поетика, світоглядний пошук, індивідуальний стиль.

Анотация

Шарова Татьяна Василий Бондар: категория времени как доминантный структурант поэтического творчества писателя.

В статье сосредоточивается внимание на выяснении категории времени как доминантного структуранта поэтического творчества Василия Бондаря, определяется объективное представление писателя о мировоззренческих ценностях, художественно-эстетических вкусах, творческой индивидуальности и тому подобное; определяется тематика, проблематика творчества писателя, очерчивается круг его творческих интересов.

Ключевые слова: автобиографические произведения, категория времени, поэтика, мировоззренческий поиск, индивидуальный стиль.

Summary

Sharova Tatiana Vasiliy Bondar: category of time as dominant structuring poetic creation of writer.

In the article attention is concentrated on finding out of category of time as dominant structuring poetic creation of Vasiliy Bondar, the objective picture of writer concerns of world views values, artistically-aesthetic tastes, creative individuality and others like that; a subject, problems of creation of writer, concerns, the circle of his creative interests is outlined.

Key words: autobiographies of works, category of time, poetics, world view search, individual style.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку О.В.Даниліною – кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.